

kek“ meghatározására. Felelte a nonnativ elvek jelentőségét az etikában.

Paulsen utilitaristikus és Wundt evolutionistikus álláspontján túlment *Hartmann* ú. n. „transcendens-negatív monismusa“ az ethika terén. Az a negatív eszmény azonban, a melyet Hartman pessimistikus metaphysikája alapján nyer, s a mely szerint az észszerű akarat utolsó célja: az akarat észszerűtlenségéből eredő létnek tagadásában áll, megint csak képtelen a pozitív erkölcsi cselekvés indokolására. E végcélznak szolgálatában álló közlebbi célok, ú. m. a tudat fokozása s az észszerűtlen akaratéletnek észszerűvé való fejlesztése Hartmann etikájának egyoldalúan individualistikus és intellectualistikus jellegére vezetnek. A lényegazonosságnak pantheistikus gondolata sem szolgálhat erkölcsi főelvül, mert e pantheismus Hartmannál végelemzésében különben is naturalismussal és fatalismussal végződött.

E három ethikai rendszerrel állítja szembe *Stange* a keresztény theismus transcendens pozitív elvét, mely szerinte egyedül képes az ethika kielégítő megállapítására és szabályozására. Az isteni végcél az Isten tökéletes személyiségében gyökerezik, mely cél abból áll, hogy az ember személyiségében eredetileg foglalt képesség az isteni képmás szerinti tökéletes személyiséggé fejlődjék ki. „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes!“ — az a keresztény ethika főprincipiuma. A keresztény ethika eszménye tehát az etikailag fejlődő személyeknek teljes közössége, vagyis „istenországa“ mint a pozitív erkölcsi cselekvés valódi célja, s az „istenfiúság“, mint e cél megvalósulásának indoka.

Érvelései azonban nem mindenütt ütik meg a kívánt mértéket.

* * *

Gutberlet: Die Willensfreiheit und ihre Gegner. Fulda, 1893. VI+272. l. Nagy 8r. Ára 3.50 mark.

Szerző az akarat szabadságának objectiv tényét az ethika sarkpontjának s oly evidens és megdönthetetlen érvényű igazságnak tartja, hogy a kevésbbé műveltek is kénytelenek azt azonnal belátni. Eminens gyakorlati jelentősége az akarat szabadsága kérdésének abban áll, hogy az emberi cselekvés erkölcsi felelőssége s így az emberiség egész erkölcsi élete e kérdés nélkül

megfejtethetlen talány volna. Gutberlet tehát az akarat szabadságát nem mint problémát, hanem mint megdönthetetlen érvényű dogmát tárgyalja, s tisztán apologetikai jellegű fejtegetéseiben különösen a scholastikából merített bizonyítékokkal támadja és czáfolja az újabb nevesebb deterministákat.

Az akarat szabadsága ellen felhozott érveket a morálstatisztika, az anthropologia, a physiologiai psychologia, a speculatio s az ú. n. mechanikus világnézet részéről sok ügyességgel, de kevésbé behatóan czáfolja. Az akarat szabadságát az ú. n. választó szabadság („Wahlfreiheit“) értelemben veszi s helyenkint „physikai szabadság“-nak is definiálja. Az a körülmény azonban, hogy nemcsak a stoikus philosophia, hanem az újszövetség is kizárólag az ú. n. realis szabadságot érti *ἐλευθερία* alatt, s hogy Augustinus igen gyakran az Isten iránti teljes öndaadást vagy valódi erkölcsiséget nevezi szabadságnak, mint a cselekvés formai képességének: mindez visszatarthatta volna szerzőt a maga definitiójának felállításától. Úgy látszik. szerző nem ismeri e kérdés terminológiáját és azt a különbséget, melyet a német ethikusok a realis és tisztán alaki szabadság, vagyis választó szabadság mint képesség között tesznek.

A formailag és methodologiailag meglehetősen hibás és hiányos fejtegetések után az akarat szabadsága kérdésének alapjait vizsgálja s annak elleneit czáfolja. Aquinoi Tamás bölceleltéből merített bizonyítékokkal műve főkérdését „a szabadság egyéni tudatának megdönthetetlen bizonyosságaira“ alapítja. s itt sorra czáfolja Lombroso, Schopenhauer, Hartmann, Wundt, Paulsen, Höffding s más modern deterministáknak kötött akaratelméleteit. De azért szerző álláspontja mégsem az extrem indeterministikus álláspont. Bizonyos határig elismeri a determinatiók jogosultságát, s átmeneti hidat keres az abszolút determinismus s a tiszta indeterminismus között. Elismeri nevezetesen, hogy a szellemi világ tényeinek és jelenségeinek is van elégséges alapja; elismeri képzeteinknek az akarathatározásokra vonatkozó hatalmát, s hogy igen sok függ az akaratnál az egyéni jellemtől, neveléstől, nemzeti és vallásos hagyományoktól, egyedi sajátságoktól s a külső viszonyoktól, úgy hogy akaratszabadságunknak a köre szerző szerint is meglehetősen korlátooltnak mondható.

A mű hibája a kevésbé biztos terminologia és hibás, sőt hiányos bizonyítékai terén keresendő. Állításai sokhelyütt eről-

tettek, sőt helytelenek. Nem áll az, hogy Lotze egy mechanikus világnézetnek hódolt volna, s Wundt épen nem volt az első determinista. Nem ismeri Schleiermacher: „Über die Freiheit des Menschen“ című művét s több helyütt tájékozatlan a kérdésére vonatkozó irodalomban.

Különösen két érdekes gondolat van szerző művében. Az egyik, hogy morál-statisztikai fejtegetéseiben állást foglal Lombroso amaz ismert theoriája ellen, a mely a gonosztevéket az epileptikusokkal, a lelki betegekkel, avagy a még műveletlen vadakkal azonosítja; a másik, hogy az öngyilkosságok nagyobb mérvben a reformációval kezdenek terjedni, s e jelenségnek abban találja magyarázatát, hogy egyfelől a német ember már magában is okoskodó természeténél fogva kiválóan hajlandó az öngyilkosságra és Luther ú. n. hitből való megigazulási tana csak gyümölcse e beteges okoskodásoknak; másfelől Luther alaki fölve (nem a traditio, hanem az írás az egyedüli vallási norma!) megfosztja a gondolkodó embert a hitbizonyosságtól, úgy hogy nem csodálkozhatunk rajta, ha a mindinkább fokozódó vallástalanság épen a protestantismus fókusain található stb., a vallástalanság pedig kiveszi az élet realis alapjait s belehajt az öngyilkosságba. Adatait e megjegyzéseibe Öttingen nagy morál-statisztikai művéből meríti, de nem egy helyütt hamisan és célzatosan csoportosítja.

Dr. Szlavik Mátyás.

* * *

Az „Athenaeum“ könyvkiadó-társulat most adta ki Kossuth iratainak ötödik kötetét, melyet Helfy Ignác rendezett sajtó alá s tartalmát történelmi tanulmányok képezik az 1860—63-ig terjedő időszakból s a lengyel forradalomból. Az eseményeket Kossuth az októberi diploma létrejövetele és a varsói értekezlet feletti észrevételeivel vezeti be, melyeket érdekesen vizsgáltnak meg a Kossuth által közölt diplomai okmányok s a magyar emigratio levelezései. Félremagyarázhatlan valóságában mutatja ebben Kossuth Napoleon kétszínű magatartását a magyar ügygel szemben, mely annyira ment, hogy a francziák császára még azt sem engedte, hogy Victor Emánuel saját kockázatára Magyarországgal közös actiót kezdjen Ausztria ellen. Nagyérdekűek az ezzel párhuzamos magyarországi eseményekről Jósika Miklós báró levelei